

Лекція 1. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Вступ

Під час надзвичайних ситуацій потенційні небезпеки для життя і здоров'я людей проявляються в більшій кількості, з більшою ймовірністю негативних наслідків.

Загрози життєдіяльності під час НС поділяються на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні загрози пов'язані з безпекою життєдіяльності населення і держави у разі розв'язання сучасної війни або локальних збройних конфліктів, виникнення глобальних екологічних катастроф.

Внутрішні загрози пов'язані з НС техногенного і природного характеру або спровоковані терористичними діями.

На межі третього тисячоліття людство досягне досить високого наукового, технічного і виробничого прогресу, що створило, умови для великої концентрації радіаційно- хімічно- та вибухопожежонебезпечних підприємств, підвищило ймовірність виникнення техногенних НС. Величезні збитки для людей спричиняють також стихійні сили природи.

Наслідки НС можуть бути значно зменшені при здійсненні своєчасно належних заходів щодо попередження і реагування на НС.

Кожен громадянин відповідно до Конституції України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха, застосування зброї та на вимогу гарантованого забезпечення реалізації цього права від органів виконавчої влади, керівників підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності і підпорядкування.

Держава як гарант цього права створює і розвиває Єдину загальнодержавну систему цивільного захисту.

Цивільний захист — це цивільна оборона та захист населення і територій від НС техногенного і природного характеру.

В лекції розглядаються питання стосовно цивільного захисту об'єктів господарювання: комплекс заходів щодо забезпечення безпеки життєдіяльності в надзвичайних ситуаціях мирного та воєнного часу, та ліквідації НС, що загрожують життю та здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків.

1. Правові й організаційні основи та принципи цивільного захисту

Насиченість території України промисловими об'єктами у декілька раз перевищує насиченість розвинених європейських країн. Майже третина з цих підприємств (біля 7,5 тис.) становить потенційну небезпеку. Цілі регіони являють собою зону з надзвичайно високим ступенем ризику виникнення аварій та катастроф техногенного походження, внаслідок яких гинуть люди, знищуються матеріальні цінності, ускладнюються умови виробництва і життя. Цей ризик

постійно зростає, оскільки рівень зносу обладнання більшості промислових підприємств наближається до критичного.

Наслідки антропогенного впливу на навколишнє середовище набувають все більш відчутних обрисів, особливо у випадках, коли дія природних та техногенних чинників потрапляють у резонанс. Не виключається можливість розв'язання війни із застосуванням зброї масового ураження. *Тому запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідація їх наслідків, максимальне зниження масштабів втрат та збитків набули статусу загальнодержавної проблеми.*

Стратегічні напрями та засоби вирішення проблеми захисту населення і територій в Україні спираються на основні положення Женевських конвенцій (1949 р.) щодо захисту жертв війни та Додаткових протоколів, з імовірного характеру воєнних дій, реальних можливостей держави щодо створення матеріальної бази захисту.

Метою державної політики у сфері цивільного захисту є зниження ризику і пом'якшення наслідків НС природного і техногенного характеру, підвищення гарантованого рівня безпеки особистості, суспільства та навколишнього середовища в межах показників прийнятної ризику.

Основу державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій становлять: Конституція України, відповідні Закони, Укази Президента України і Урядові рішення.

Зокрема ст.3 Конституції України декларує: *«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю».*

Основними нормативно-правовими актами з питань цивільного захисту є Закони України: «Про правові засади цивільного захисту», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру», «Про цивільну Оборону України», Указ президента України «Про концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій», а також відповідні Постанови Уряду.

9 лютого 2001 року вийшов Указ Президента України № 80 *«Про заходи щодо підвищення рівня захисту населення і території від НС техногенного і природного характеру».* Указ є базовим і програмним актом для подальшої діяльності органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту.

У відповідності з указом, Кабінетом Міністрів України було прийнято такі постанови: «Про порядок створення і використання матеріальних резервів для запобігання, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та їх наслідків», «Про утворення Державної інспекції цивільного захисту та техногенної безпеки» та ін.

Цей пакет актів і нормативно правових документів розкриває суть нової державної політики у сфері національної безпеки.

Нова ідеологія протидії катастрофам та надзвичайним ситуаціям передбачає об'єднання всіх компонентів захисту населення і територій від НС з визначенням єдиного координатора, у ролі якого виступає Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій за активною участю науково-дослідних установ.

Реалізація всього, що визначено актами Президента України і Уряду є провідним завданням органів виконавчої влади всіх рівнів,» які причетні до проблем захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій. Так, в одному з указів зазначено: **«Вважати, що запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та ефективна ліквідація їх наслідків є одним із головних пріоритетів у діяльності Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади».**

Вирішення проблем природно-техногенної безпеки України забезпечується проведенням на державному рівні таких заходів:

1. Здійснення управління техногенними ризиками, що забезпечить стале, гарантоване зменшення кількості та наслідків НС техногенного і природного характеру.

2. Створення цілісної міжвідомчої системи моніторингу і налагодження державної служби прогнозування та попередження природних і техногенних НС.

3. Створення загальнодержавного реєстру потенційно-небезпечних об'єктів і територій та механізмів їх моніторингу.

4. Підвищення ефективності роботи органів державного нагляду за станом і функціонуванням потенційно небезпечних виробництв.

Засобом розв'язання проблеми захисту від техногенних і природних НС є створення в Україні Єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій, основним завданням якої є запобігання та реагування на надзвичайні ситуації.

Запобігання виникненню НС передбачає підготовку та реалізацію заходів спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки ступенів ризику, завчасне реагування на події, що становлять загрозу виникнення НС з метою запобігання лиху або пом'якшення його можливих наслідків.

Реагування на НС – це скоординовані дії підрозділів Єдиної державної системи цивільного захисту щодо реалізації планів локалізації та ліквідації аварій (катастроф) з метою усунення загрози життю та здоров'ю людей, надання невідкладної допомоги потерпілим.

Цивільний захист здійснюється за такими принципами :

- гарантованість конституційного права громадян на захист життя, здоров'я та їх майна;
- обов'язковість залучення людей до здійснення заходів у сфері цивільного захисту;
- комплексність підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- раціональність економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення НС і мінімізації їх наслідків;
- територіально-функціональний принцип організації Єдиної системи цивільного захисту;
- гласність, вільний доступ населення до інформації з цивільного захисту відповідно до чинного законодавства.

2. Єдина державна система цивільного захисту населення і територій

Єдина державна система цивільного захисту населення і територій (далі – Єдина система цивільного захисту (ЄС ЦЗ)) створюється з метою забезпечення реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей, довкілля від негативних наслідків НС у мирний час та особливі період, подолання наслідків НС.

Основні завдання ЄСЦЗ:

- прогнозування й оцінка соціально-економічних наслідків НС;
- розробка та здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню НС;
- створення, збереження і раціональне використання матеріальних ресурсів, необхідних для запобігання НС;
- оповіщення населення про загрозу та виникнення НС, своєчасне інформування про обстановку і вжиті заходи;
- організація захисту населення і територій у разі виникнення НС;
- проведення рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків НС та організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- здійснення нагляду і контролю у сфері цивільного захисту;
- надання оперативної допомоги населенню в разі виникнення несприятливих побутових або нестандартних ситуацій;
- навчання населення способам захисту в разі виникнення НС та побутових нестандартних ситуацій;
- міжнародне співробітництво у сфері цивільного захисту.

Структура ЄС ЦЗ

Єдина система цивільного захисту складається із постійно діючих підсистем: територіальних і функціональних. *Територіальні підсистеми* створюються в Автономній Республіці Крим (АРК), областях, в м.м. Києві та Севастополі. *Функціональні підсистеми* створюються в Міністерствах і відомствах.

Кожна підсистема має чотири рівні: загальнодержавний, регіональний, місцевий і об'єктовий. До складу підсистеми входять (Рис. 1):

- органи управління ЄС ЦЗ;
- сили і засоби;
- резерви матеріальних та фінансових ресурсів;
- системи зв'язку, оповіщення та інформаційного забезпечення.

2.1 Органи управління цивільним захистом та їх функції

Загальне керівництво ЄС ЦЗ здійснює Кабінет міністрів України. Начальником ЦЗ України є Прем'єр-міністр України.

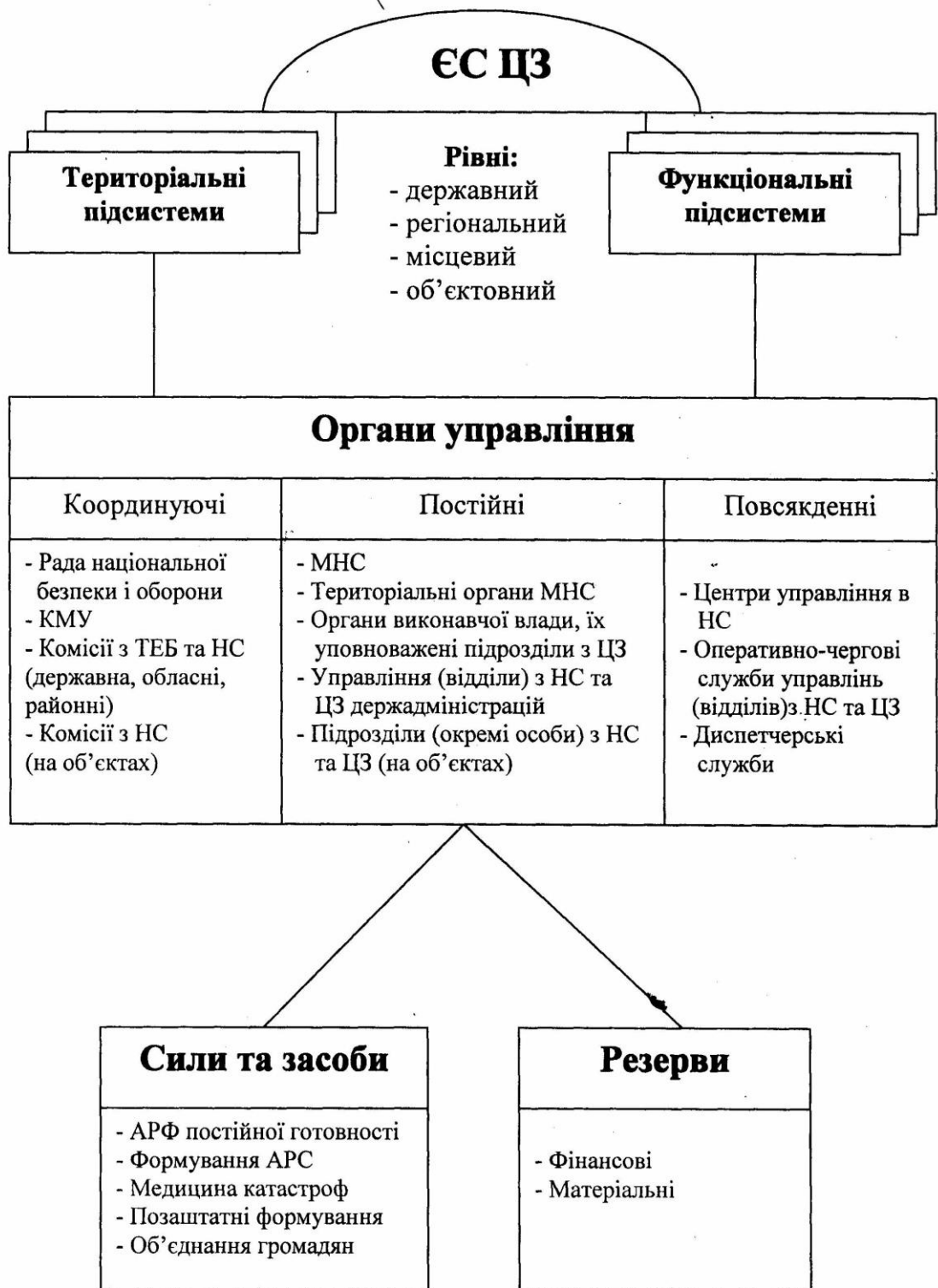

Рис. 1. Структура Єдиної державної системи цивільного захисту України.

Безпосереднє керівництво діяльністю ЄС ЦЗ покладається на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань ЦЗ – Міністерство надзвичайних ситуацій (МНС). Керівник цього органу є заступник начальника ЦЗ України.

Керівництво територіальними підсистемами ЄС ЦЗ здійснюють органи виконавчої влади в АРК, областях, містах Києві та Севастополі. Начальниками територіальних підсистем ЄС ЦЗ є Голова Ради міністрів АРК та голови держадміністрацій, а їх заступниками є керівники територіальних органів – МНС (голови управлінь МНС).

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань цивільного захисту – МНС:

- забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту;
- контролює організацію здійснення заходів щодо захисту населення і територій від НС усіма органами виконавчої влади, підприємствами та установами незалежно від форми власності;
- перевіряє наявність і готовність до використання засобів індивідуального та колективного захисту, майна ЦЗ, їх утримання та облік;
- забезпечує нагляд за дотриманням вимог стандартів, нормативів і правил у сфері цивільного захисту;
- з'ясовує причини виникнення НС, невиконання заходів із запобігання цим ситуаціям;
- здійснює нормативне регулювання у сфері цивільного захисту, у тому числі з питань техногенної та пожежної безпеки;
- здійснює інші заходи, передбачені законом.

МНС здійснює свої повноваження через територіальні органи відповідно до адміністративно-територіального поділу, до районів включно. У складі МНС діють:

- урядовий орган державного нагляду у сфері ЦЗ;
- органи оперативного реагування на НС у сфері ЦЗ;
- органи мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи та інших НС.

Урядовий орган державного нагляду у сфері ЦЗ

До складу урядового органу державного нагляду у сфері ЦЗ входять:

- підрозділи державного нагляду у сфері техногенної безпеки;
- підрозділи державного нагляду у сфері пожежної безпеки;
- територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері ЦЗ.

Керівник урядового органу державного нагляду у сфері ЦЗ одночасно є головним державним інспектором з нагляду у сфері ЦЗ.

Територіальні та місцеві органи державного нагляду у сфері ЦЗ підпорядковуються урядовому органу державного нагляду у сфері ЦЗ. Очолюють їх головні державні інспектори з нагляду у сфері ЦЗ, які є заступниками керівників територіальних та місцевих органів управління МНС.

Органи оперативного реагування на НС у сфері ЦЗ

До органів оперативного реагування на НС у сфері ЦЗ входять:

- органи управління, сили і засоби оперативного реагування на НС у складі МНС;
- органи управління, сили і засоби ЦЗ в АРК, областях, м.м. Києві та Севастополі, районах, містах, та районах у містах.

На органи управління органів оперативного реагування на НС покладається:

- забезпечення готовності сил і засобів, призначених для реагування на НС;
- здійснення заходів з реагування на НС, ліквідації їх наслідків;
- управління підпорядкованими силами ЦЗ;
- координація дій органів управління, сил і засобів ЦЗ центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час реагування на НС.

Органи мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи та інших НС До

органів мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи та інших НС належать:

- спеціально уповноважений орган державного управління у сфері здійснення заходів на територіях, радіоактивно забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи у складі МНС;
- підприємства, установи та організації, залучені для здійснення заходів на радіаційно забруднених територіях.

На ці органи покладено також завдання з організації заходів з цивільного захисту в 30-кілометрових зонах АЕС та навчання населення, яке проживає в них, поведінці у разі виникнення радіаційних аварій.

Органи управління за функціональним призначенням поділяються на: координуючі, постійні та органи повсякденного управління.

Координуючими органами, що забезпечують координацію діяльності виконавчої влади у сфері цивільного захисту, є:

а) на загальнодержавному рівні – Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет міністрів України, що створює Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (ТЕБ та НС);

б) на регіональному рівні – комісії з ТЕБ та НС Ради міністрів АРК, держадміністрацій областей, м.м. Києва та Севастополя;

в) на місцевому рівні – комісії з ТЕБ та НС районних державних адміністрацій;

г) на об'єктовому рівні – комісії з НС об'єкта.

Державні, регіональні, місцеві та об'єктові комісії забезпечують безпосереднє керівництво реагуванням на надзвичайну ситуацію на відповідному рівні.

Постійними органами управління є МНС, територіальні органи МНС, органи виконавчої влади на відповідному рівні, та уповноважені підрозділи цих органів (управління, відділи) з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, а на об'єктовому рівні – підрозділ (відділ, сектор) або спеціально призначені особи з питань надзвичайних ситуацій.

Органами повсякденного управління є:

- центри управління в НС, оперативно-чергові служби уповноважених органів з питань НС та захисту населення усіх рівнів;
- диспетчерські служби центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних підприємств, організацій, установ.

2.2 Сили цивільного захисту

Сили цивільного захисту призначені для виконання завдань цивільного захисту і складаються з:

а) сил центрального підпорядкування:

- оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- спеціальні (воєнізовані) і спеціалізовані аварійно-рятувальні формування та їх підрозділи;
- аварійно-відновлювальні служби;
- авіаційні та піротехнічні підрозділи;
- формування особливого періоду;
- підрозділи забезпечення та матеріальних резервів та ін.

б) регіональних і місцевих сил:

- аварійно-рятувальні формування і підрозділи;
- спеціалізовані аварійно-рятувальні служби (АРС);
- сили і засоби місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- сили і засоби підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності і підпорядкування;
- добровільні рятувальні формування.

Особовий склад органів і підрозділів ЦЗ становлять особи рядового і начальницького складу, які відбираються на конкурентній основі. На службу приймаються громадяни України, які досягли 18-річного віку, і спроможні виконувати відповідні службові обов'язки, окрім осіб, які підлягають призову на строкову військову службу до Збройних сил України й інших формувань, а також осіб, які раніше засуджувались і судимість не знято.

Виконання основних завдань щодо запобігання та ліквідації наслідків НС, проведення пошукових, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт покладені на **аварійно-рятувальні служби (АРС)**. АРС обслуговують окремі території, а також підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, на яких існує небезпека виникнення НС природного чи техногенного характеру. На небезпечних об'єктах підвищеного ризику виникнення аварії створюються об'єктові АРС. АРС можуть бути спеціалізованими, або не спеціалізованими, створеними на професійній або на непрофесійній основі.

До складу АРС входять органи управління та їх сили (аварійно-рятувальні формування та допоміжні підрозділи). Професійні АРС забезпечують постійну цілодобову готовність своїх формувань до негайного виїзду на об'єкти і території для рятування людей та ліквідації НС.

Керівництво аварійно-рятувальними роботами здійснює уповноважений керівник з ліквідації НС, який призначається залежно від рівня НС відповідним органом виконавчої влади.

*Уповноважений керівник з ліквідації НС утворює робочий орган – **штаб з ліквідації надзвичайних ситуацій**, що діє у відповідності із затвердженим Положенням і заздалегідь розроблених планів реагування на надзвичайні ситуації.*

*Особливим видом державних АРС є **Державна служба медицини катастроф**, що має надавати громадянам та рятувальникам в екстремальних ситуаціях безплатну медичну допомогу.*

Служба медицини катастроф складається з медичних сил, лікувальних засобів та закладів. Організаційно-методичне керівництво нею здійснює Міністерство охорони здоров'я.

2.3 Режими функціонування ЄС ЦЗ

Залежно від масштабів і особливостей НС рішенням органу виконавчої влади у межах конкретної території можуть встановлюватися такі режими функціонування системи ЦЗ:

***Режим повсякденного функціонування** – при нормальній виробничо-промисловій, радіаційній, хімічній та ін. обстановці.*

В цьому режимі проводяться такі заходи:

- ведення спостереження і здійснення контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглий до них територіях;*
- розробка і виконання заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення захисту населення, зменшення можливих матеріальних втрат;*
- створення і поновлення матеріальних резервів для ліквідації наслідків НС;*
- постійне прогнозування обстановки, погіршення якої може призвести до НС.*

***Режим підвищеної готовності** – при істотному погіршенні виробничо-промислової, радіаційної, хімічної та ін. обстановки.*

В цьому режимі здійснюються заходи режиму повсякденного функціонування, і додатково:

- формування оперативних груп для виявлення причини погіршення обстановки;*
- посилення спостереження і контролю за ситуацією на потенційно небезпечних об'єктах, а також обстановкою і прогнозування можливості виникнення НС та її масштабів;*
- здійснення заходів для запобігання виникнення НС, захисту населення і територій;*

• приведення в стан підвищеної готовності наявних сил і засобів та ін.

***Режим надзвичайної ситуації** – у разі виникнення і під час ліквідації наслідків НС.*

В цьому режимі здійснюються:

- організація захисту населення і територій;*
- організація роботи, пов'язаної з локалізацією або ліквідацією наслідків НС;*

- забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та об'єктів першочергового життєзабезпечення постраждалого населення;
- здійснення постійного контролю за станом довкілля тощо. *Режим надзвичайного стану* — встановлюється відповідно до вимог Закону України „Про правовий режим надзвичайного стану”.

З метою своєчасного і ефективного реагування на НС організується взаємодія органів управління та підпорядкованих їм сил територіальних і функціональних підсистем на загальнодержавному, регіональному рівнях під керівництвом відповідної комісії з техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (ТЕБ та НС).

Режим воєнного стану — встановлюється в умовах воєнних дій; порядок підпорядкування ЄС ЦЗ військовому командуванню визначаються відповідно до Закону України „Про правовий режим воєнного стану”.

2.4 Організація цивільного захисту (ЦЗ) на об'єкті господарювання

Об'єкт господарювання (підприємство, установа, організація) є основною ланкою в системі ЦЗ держави. На об'єкті, де зосереджені людські і матеріальні ресурси, здійснюються економічні і захисні заходи.

У відповідності до законодавства, керівництво підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування забезпечує своїх працівників засобами індивідуального та колективного захисту, місцем в захисних спорудах, організовує здійснення евакозаходів, створює сили для ліквідації наслідків НС та забезпечує їх готовність, виконує інші заходи з ЦЗ і несе пов'язані з цим матеріальні та фінансові витрати.

Власники потенційно небезпечних об'єктів відповідають також за оповіщення і захист населення, що проживає в зонах можливого ураження від наслідків аварій на цих об'єктах.

Начальником ЦЗ об'єкта є керівник об'єкта. Він несе особисту відповідальність за організацію і стан цивільного захисту об'єкта, керує діями органів і сил ЦЗ при проведенні рятувальних робіт на ньому. Заступники начальника ЦЗ об'єкта допомагають йому з проблемами евакуації, матеріально-технічного постачання, інженерно-технічного забезпечення тощо (див. рис. 2).

Органом повсякденного управління ЦЗ є відділ (сектор) з питань НС та ЦЗ, який організовує і забезпечує повсякденне керівництво виконанням завдань ЦЗ на об'єкті.

Для підготовки та втілення в життя заходів з окремих напрямків створюються служби зв'язку і оповіщення, сховищ і укриттів, протипожежної охорони, охорони громадського порядку, медичної допомоги, протирадіаційного і протихімічного захисту, аварійно-технічного й матеріально-технічного забезпечення та інші. Начальниками служб призначаються начальники установ, відділів, лабораторій, на базі яких вони утворюються.

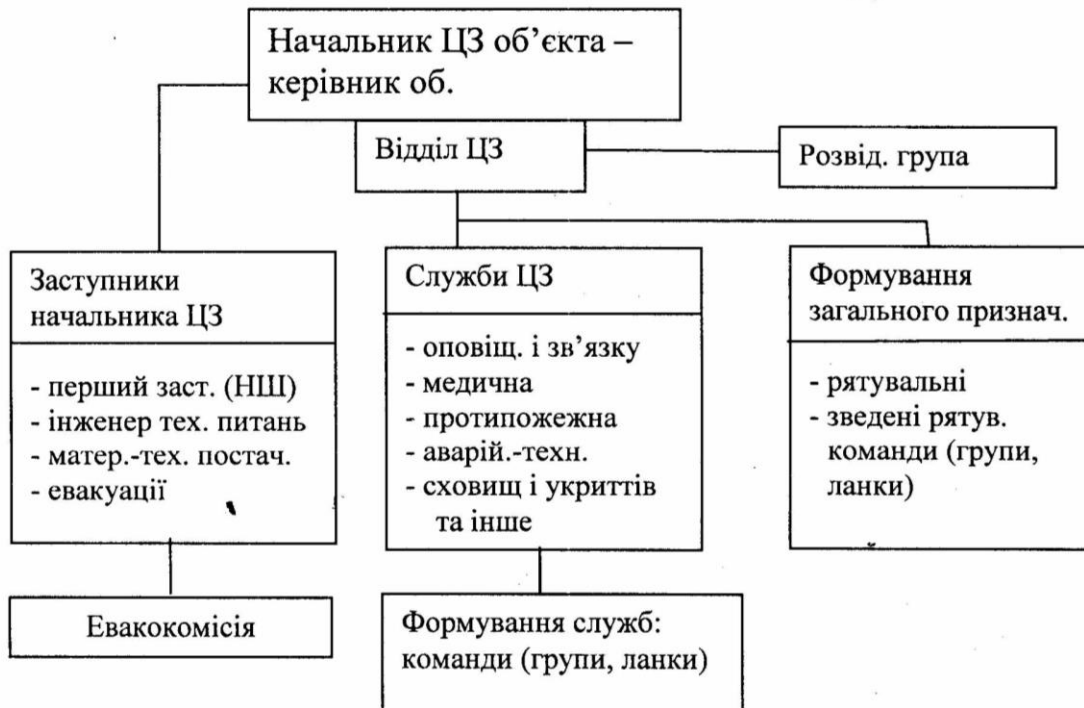

Рис. 2. Структура ЦЗ об'єкта господарювання.

Служба зв'язку та оповіщення створюється на базі вузла зв'язку об'єкта. Головне завдання служби – забезпечити своєчасне оповіщення керівного складу та службовців про загрозу аварії, катастрофи, стихійного лиха, нападу противника; організувати зв'язок і підтримувати його в стані постійної готовності.

Протипожежна служба створюється на базі підрозділів відомчої пожежної охорони. Служба розробляє протипожежні профілактичні заходи і контролює їх виконання; організовує локалізацію і гасіння пожежі.

Медична служба формується на базі медичного пункту, поліклініки об'єкта. На неї покладається організація проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів, надання медичної допомоги потерпілим та евакуація їх у лікувальні установи, медичне обслуговування робітників, службовців і членів їхніх сімей в місцях розосередження.

Служба охорони громадського порядку створюється на базі підрозділів відомчої охорони. Її завдання ~ організація і забезпечення надійної охорони об'єкта, громадського порядку в умовах НС, при ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха, а також у воєнний час.

Служба протирадіаційного і протихімічного захисту організовується на базі хімічної лабораторії чи цеху. На неї покладається розробка та здійснення заходів щодо захисту робітників і службовців, джерел водозабезпечення, радіаційного і хімічного спостереження, проведення заходів з ліквідації радіаційного і хімічного зараження та здійснення дозиметричного контролю.

Служба сховищ та укриттів організується на базі відділу капітального будівництва, житлово-комунального відділу. Вона розробляє план захисту робітників, службовців та їх сімей з використанням сховищ та укриттів, забезпечує їх готовність та правильну експлуатацію.

Аварійно-технічна служба створюється на базі виробничо-технічного відділу або відділу головного механіка. Служба розробляє та здійснює попереджувальні заходи, що підвищують стійкість основних споруд, інженерних мереж та комунікацій в надзвичайних ситуаціях, організує проведення робіт по ліквідації і локалізації аварії на комунально-енергетичних мережах.

Служба матеріально-технічного забезпечення створюється на базі відділу матеріально-технічного забезпечення об'єкта. Вона організує своєчасне забезпечення формувань усіма засобами оснащення, постачання продуктів харчування і предметів першої необхідності робітників та службовців на об'єкті й у місцях розосередження, ремонт техніки і майна.

Транспортна служба створюється на базі транспортного відділу, гаражу об'єкта. Вона розробляє і здійснює заходи з забезпечення перевезень, пов'язаних із розосередженням працівників та доставкою їх до місця роботи, проведення рятувальних робіт.

Кожна служба створює, забезпечує, готує *формування служби* (команди, групи, ланки) і керує ними при виконанні робіт.

Формування загального призначення – рятувальні загони (команди, групи, ланки), зведені рятувальні загони (команди) підпорядковані безпосередньо начальнику ЦЗ об'єкта. Кожне з них має свою структуру і можливості. Наприклад:

Зведена рятувальна команда (ЗРК) у своєму складі має підрозділи різного призначення, такі, як ланка зв'язку і розвідки, дві рятувальні групи, група механізації, санітарна дружина тощо. ЗРК може самостійно виконувати основні рятувальні та інші невідкладні роботи (РНР) в осередку ураження.

3. Основні заходи у сфері цивільного захисту

Для ефективної реалізації завдань ЦЗ здійснюється система заходів, основними з яких є:

1. Оповіщення та інформування населення про загрозу чи виникнення НС.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади повинні надавати населенню оперативну і достовірну інформацію про стан захисту населення і території від НС техногенного і природного характеру, про виникнення НС, методи та способи захисту, про вжиті заходи щодо забезпечення захисту.

Оповіщення про загрозу виникнення НС і постійне інформування населення про перебіг подій і зміну обстановки здійснюється за допомогою завчасно створених загальнодержавної і територіальних автоматизованих систем центрального оповіщення, систем оповіщення на об'єктах господарювання, локальних систем оповіщення в зонах можливого катастрофічного затоплення, у районах розміщення радіаційно– і хімічно небезпечних підприємств, інших об'єктів підвищеної небезпеки.

У системі оповіщення використовуються технічні засоби загальнодержавної і галузевих систем зв'язку, радіо- і телемереж та ін. засобів передавання інформації.

2. Спостереження і лабораторний контроль — передбачає збирання, опрацювання та передачу інформації про стан довкілля, забруднення продуктів харчування, харчової сировини, фуражу і води радіоактивними, хімічними речовинами або інфекційними мікроорганізмами. Для цього створюється і підтримується в постійній готовності загальнодержавна та територіальні мережі спостереження і лабораторного контролю.

3. Укриття населення у захисних спорудах в разі виникнення НС.

Для таких цілей створюється фонд захисних споруд шляхом:

- освоєння підземного простору населених пунктів, пристосування і використання приміщень для укриття населення в НС;
- дообладнання з урахуванням вимог захисту підвальних та інших заглиблених приміщень, гірничих виробок і природних порожнин;
- будівництво окремих сховищ і протирадіаційних укриттів;
- будівництва в період загрози виникнення НС найпростіших сховищ та укриттів.

4. Здійснення заходів з евакуації населення.

В умовах недостатнього забезпечення захисними спорудами основним способом захисту населення міст, де розташовані небезпечні об'єкти, в особливий період є його евакуація і розміщення у зонах, безпечних для проживання.

З метою своєчасного і організованого (без паніки і загибелі людей) проведення евакуації здійснюється підготовка, планування і управління проведенням евакуації.

5. Інженерний захист території – проводиться з метою створення умов безпечного проживання населення на території з підвищеним техногенним навантаженням і передбачає:

- будову міст з урахуванням можливого виникнення НС;
- раціональне розміщення потенційно небезпечних об'єктів для забезпечення безпеки населення та довкілля в разі виникнення НС;
- будівництво споруд, будинків, інженерних мереж, транспортних комунікацій із заданими рівнями безпеки і надійності;
- будівництво протизсувних, протиповіневих, протиселевих, протилавинних та інших інженерних споруд.

6. Медичний захист населення – це заходи з запобігання або зменшення ступеня ураження населення, своєчасного надання допомоги постраждалим та їх лікування, забезпечення епідемічного благополуччя в районах НС.

7. Психологічний захист – заходи попередження або зменшення ступеня негативного психологічного впливу на населення та своєчасне надання ефективної психологічної допомоги в умовах НС.

8. Біологічний захист – захист від біологічного ураження шляхом:

- своєчасного виявлення осередку біологічного зараження;
- введення обмежувальних режимів: карантину та обсервації;

- екстреної профілактики і знезараження осередку.

9. **Екологічний захист** – захист родоцищ (газових, нафтових, вугільних, торфових) від пожеж, затоплень і обвалів; ліквідація лісових пожеж та буреломів, сніголамів, збереження лісових насаджень тощо.

10. **Радіаційний і хімічний захист** – виявлення та оцінка осередків радіаційного та хімічного забруднення, організація і здійснення дозиметричного і хімічного контролю, розроблення та запровадження типових режимів протирадіаційного захисту, забезпечення населення засобами індивідуального захисту, організація та проведення спеціальної та санітарної обробки.

11. **Захист населення від несприятливих побутових або нестандартних ситуацій** – виявлення і оцінка таких ситуацій, надання допомоги населенню, проведення спеціальних аварійно-рятувальних робіт, розроблення типових рекомендацій щодо дій в умовах виникнення таких ситуацій.

12. **Державна стандартизація з питань безпеки у НС, експертиза, нагляд і контроль, декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки.**

Стандартизація з питань безпеки спрямована на забезпечення якості продукції (робіт, послуг) та матеріалів для життя і здоров'я людей, довкілля, безпеки об'єктів господарювання з урахуванням ризику виникнення техногенних катастроф.

Державна експертиза проектів і рішень стосовно техногенної безпеки об'єктів, що можуть спричинити НС і вплинути на стан захисту населення і території від їх наслідків, проводиться відповідно до закону.

Державний нагляд і контроль у сфері захисту організуються і проводяться з метою перевірки повноти і якості заходів щодо запобігання НС, забезпечення готовності органів управління, сил і засобів, посадових осіб до дій у разі виникнення НС.

Нагляд і контроль проводиться МНС, місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад.

Декларування безпеки промислових об'єктів здійснюється з метою забезпечення контролю за додержанням заходів безпеки на етапах їх введення в експлуатацію, безпосередньо експлуатації та виводу з експлуатації, запобігання НС, а також готовності до ліквідації наслідків НС. **Заходи на об'єктах господарювання у сфері ЦЗ**

На підприємствах, установах та організаціях незалежно від форм власності і господарювання у сфері цивільного захисту проводяться такі заходи:

- планування і здійснення заходів щодо захисту своїх працівників від НС;
- розроблення планів локалізації і ліквідації аварій (катастроф);
- підтримування у готовності до застосування сил і засобів із запобігання та ліквідації наслідків НС;
- створення матеріальних резервів на випадок НС;
- забезпечення своєчасного оповіщення своїх працівників про загрозу або виникнення НС.

На об'єктах господарювання планування роботи з питань запобігання і реагування на НС здійснюється на основі експертної оцінки, прогнозу наслідків можливих НС.

На об'єктах розроблюється «План дій», який є мотивованим рішенням керівника – начальника ЦЗ об'єкта щодо організації і ведення цивільного захисту об'єкта. Основним завданням «План дій» є збереження життя і здоров'я людей, мінімізація матеріальних втрат. З цією метою вживаються дієві заходи для своєчасного оповіщення людей, і їх захисту. «План дій» складається з п'яти розділів:

Перший розділ. Оцінка (аналіз) природного (топографічного), техногенного та екологічного стану місцевості (території) розташування об'єкта, наявності потенційно небезпечних об'єктів і можливого характеру надзвичайних ситуацій.

Другий розділ. Оцінка (аналіз) об'єкта ЦЗ з урахуванням розташування його на місцевості, оцінка факторів, що будуть полегшувати або ускладнювати організацію та ведення ЦЗ об'єкта, пошук шляхів уникнення або зменшення впливу негативних факторів .

Третій розділ. Рішення керівника щодо організації і ведення ЦЗ об'єкта в період запобігання або реагування на НС. Окремим розділом – реагування на можливі НС, пов'язані з потенційно небезпечними об'єктами. Організація спостереження, радіаційного, хімічного, медичного захисту та евакуаційні заходи.

Четвертий розділ. Матеріально-технічне забезпечення ЦЗ (протирадіаційне, протихімічне, медичне, протипожежне, транспортне, матеріальне тощо).

П'ятий розділ. Організація управління, зв'язку, оповіщення та взаємодії.

До «Плану дій» додаються:

- схема управління, зв'язку, оповіщення і взаємодії;
- план евакуації об'єкта в заміську зону (план розосередження робітників і службовців);
- план-календар дій в режимах діяльності (повсякденної, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації (надзвичайного стану));
- карта (схема) регіону з позначеними на ній місцями розташування об'єкта, місцями можливої техногенної, природної, екологічної небезпеки, графічна частина плану евакуації (розосередження) з необхідними розрахунками;
- особисті плани дій керівного складу об'єкта, командирів формувань та ін.

«План дій» з планом реагування (якщо він розробляється окремо) та додатками, що забезпечують організоване та чітке виконання заходів ЦЗ щодо запобігання та реагування на НС є «Планом цивільного захисту об'єкта».

Практична підготовка персоналу об'єкта та відпрацювання дій за планами цивільного захисту проводиться на комплексних об'єктових навчаннях (на об'єктах з чисельністю працівників більше 300 осіб) і тренуваннях (на об'єктах – до 300 осіб) один раз на 3 роки тривалістю до однієї доби.

ДОКУМЕНТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ

Міжнародне гуманітарне право було започатковано в 1864 році підписанням Першої Женевської конвенції «Про поліпшення долі поранених у діючих арміях».

Ініціатором розробки і підписання Конвенції був створений у 1863 році «Міжнародний Комітет допомоги пораненим», який згодом став «Міжнародним комітетом червоного хреста» (МКЧХ), штаб-квартира якого знаходиться в Женеві, що в Швейцарії.

У 1949 році були прийняті чотири нові Женевські Конвенції та Додаткові протоколи спрямовані на захист жертв війни, кожна з яких має свою сферу застосування.

Перша та Друга конвенції забезпечують захист поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які зазнали корабельної аварії на морі.

Всі ці особи повинні користуватись заступництвом та захистом за будь-яких обставин.

Забороняється посягати на їхнє життя та завдавати їм будь-якої шкоди. Їх повинні підбирати, поводитися з ними гуманно та надавати медичний догляд.

Третя Женевська конвенція «Про поводження з військовополоненими» визначає статус комбатанта та військовополоненого і захист останніх.

Особи, які входять до складу збройних сил, що перебувають у конфлікті, є комбатантами (окрім духовного і медичного персоналу).

Будь-який комбатант, котрий потрапляє під владу супротивної сторони, стає військовополоненим.

Держава, що утримує військовополонених, зобов'язана безкоштовно забезпечити їх їжею, обмундируванням, житловими умовами і медичною допомогою. З усіма поводитися однаково. Привілейний режим може бути залежно від стану здоров'я, звання, кваліфікації військовополоненого.

Військовополонені можуть залучатися до робіт не воєнного характеру, які не загрожують здоров'ю і не є принизливими. По закінченні воєнних дій повинні бути негайно звільнені.

Особи зі складу медичного і духовного персоналу не вважаються військовополоненими і підлягають репатріації або повинні мати можливість виконувати свої функції щодо догляду за пораненими, хворими та ін.

Четверта конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» проголошує норми захисту цивільного населення – населення, що складається із цивільних осіб. Цивільна особа – особа, яка не є комбатантом.

Цивільні особи і населення, які перебувають під владою противника, мають право на повагу, з ними повинні поводитися гуманно, до них не повинні застосовуватися заходи примусу. Забороняється депортація чи вигнання населення, насильство та загроза насильством, використовувати цивільне населення і окремих осіб з метою захисту військових об'єктів від нападу та ін.

Сторона, яка окупує, зобов'язана сприяти доставці гуманітарних посилок, наданню допомоги, піклуватися про долю дітей.

Щодо цивільних об'єктів (об'єктів, які не є військовими): вони не повинні бути об'єктами нападу і репресій; забороняється ворожі акції проти існуючих пам'яток, творів мистецтва і т.д.; забороняється нападати на об'єкти, необхідні для виживання населення (запаси продуктів харчування, райони посівів, худоби, споруди запасів питної води, іригаційні споруди), заборонено використання голоду серед цивільного населення як метод ведення війни.

Звертається увага на захист природного середовища. Не повинні піддаватися нападу обладнання та споруди, які несуть в собі небезпечні сили: греблі, дамби, атомні електростанції та ін.

Для полегшення розпізнавання таких об'єктів конфліктуючі сторони повинні (мають право) позначати їх міжнародним знаком у вигляді трьох кіл оранжевого кольору на білому полотнищі однакового розміру, на відстані одне від одного, рівні одному радіусу кола.

Шоста глава IV Конвенції присвячена цивільній обороні.

В ній дається визначення ЦО як виконання гуманітарних завдань, спрямованих на захист цивільного населення від небезпеки і допомогу йому в усуненні наслідків воєнних дій або лиха. Визначені також «Організація цивільної оборони», «Матеріальна частина організації ЦО».

Організації ЦО і їх персонал користуються повагою і захистом, вони мають право виконувати завдання ЦО і на окупованій території. Сторона, яка окупує, повинна сприяти цьому.

До організації ЦО можуть бути призначені і військові підрозділи. Вони також користуються захистом за умов: виконують завдання виключно ЦО, не беруть участі у бойових діях.

Міжнародним розпізнавальним знаком ЦО є рівнобічний блакитний трикутник на оранжевому фоні. Особовий склад має відповідальне посвідчення про належність до організації ЦО.

Доцент кафедри ОПЦБ
10.06.2011 р.

Маслов Є.П